

Krzysztof Piotr Sawicki*

Imigranci w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej po 1990 r.

Obwód Kaliningradzki pozostaje dla Federacji Rosyjskiej (FR) obszarem o dużym znaczeniu strategicznym oraz ważnym elementem w dialogu państw europejskich z Rosją. Stanowi przyczółek, który poprzez dostęp do Morza Bałtyckiego i bezpośrednie sąsiedztwo z Polską umożliwia wydatne zwiększenie wpływów rosyjskich w Europie Środkowej, dając pretekst do włączenia w politykę zagraniczną państw tego regionu. Obwód jest terytorium, które zabezpiecza interesy polityczne, ekonomiczne i militarne Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego. Warunki geograficzno-przyrodnicze tego obszaru nie determinują jego odrębności. Dominują tam warunki klimatyczne charakterystyczne dla południowo-wschodniej części Morza Bałtyckiego, a odrębność wynika z działań politycznych, które nie znajdują uzasadnienia w położeniu geograficznym regionu.

Po kapitulacji Królewca (9.04.1945 r.) i rozbiciu niemieckiego ugrupowania na Półwyspie Sambijskim (25.04.1945 r.) obszar północnych Prus Wschodnich znalazł się pod wojskową okupacją radziecką. Pełnię władzy sprawowała Rada Wojenna 3. Frontu Białoruskiego pod dowództwem marszałka A. Wasilewskiego¹. Pierwszy okres tworzenia radzieckiej administracji w północnej części Prus Wschodnich zakończył się formalnie 7.04.1946 r. Dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR powołano obwód konigsberski, włączając go w skład Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Obwód przemianowano 4.07.1946 r. na Kaliningradzki (miasto Królewiec otrzymało nazwę Kaliningrad), a następnie podzielono go na 17 rejonów (trzy miejskie i 14 wiejskich). Oznaczało to zakończenie swobodnego

* Dr Krzysztof Sawicki, Gimnazjum nr 6 w Elblągu.

¹ V. Galcov, *Obwód kaliningradzki w latach 1945–1991. Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1996, nr 2 (212), s. 202–207; J. Kostrzak, *Początki sowieckiej administracji w Prusach Wschodnich w latach 1945–1946*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1999, nr 34, s. 99–105.

*prowizorium, w którym przyznana ZSRR część Prus Wschodnich prawnie nie wchodziła w skład jego terytorium, pozostając formalnie okupowaną częścią Niemiec*².

Po 1945 r. do Obwodu przybyła pierwsza fala przesiedleńców, które było dla nich terytorium nieznanym. Dla większości nowych mieszkańców region ten stał się ziemią rodzinną, w której nie – żyją, ale – „dożywają”. Psychologię takiego bytowania określić można następująco: „(...) jeszcze niewiele, roczeń, dwa i wrócimy do ojczyzny, do Rosji, żeby chociaż umrzeć na rodzinnej ziemi”³. Na podstawie dekretu Prezydium Rady Najwyższej z 25.01.1955 r. nastąpiło zakończenie wojny między ZSRR a Niemcami. Los ludności niemieckiej byłych Prus Wschodnich nie stał się powodem trwałych zadrażnień i sporów, które przesądzałyby o tempie rozwoju i jakości stosunków niemiecko-rosyjskich⁴.

W Obwodzie przesiedleńcy zetknęli się z obcym dla nich sposobem zagospodarowywania przestrzeni. Poznali tu nową architekturę oraz zabudowę miast i wsi. Nieznane były na tym terenie nie tylko pomniki i cmentarze, ale także nazwy miast i ulic. Musiało upłynąć wiele czasu, dorosły dwa pokolenia zanim zaczęli powszechnie uważać te ziemie za swoje, za „małą ojczyznę” w subiektywnym, socjologicznym znaczeniu tego słowa⁵. Powojenna historia i położenie geograficzne Obwodu w okresie radzieckim (...) to nie tylko dziwaczny przypadek – niestety, z każdym rokiem coraz wyraźniej widać, że ziemia ta stała się anomalią. W postradzieckim krajobrazie wydaje się skansenem dawnego systemu radzieckiego podobnym do Białorusi lub Naddnieprza⁶. Sposób przejawiania się świadomości regionalnej można podzielić na sześć etapów nakładających się na siebie w czasie. Na porównanie tych etapów pozwolą cztery punkty styczne: sytuacja historyczna i polityczna; sytuacja i postawa ludzi; odniesienie do regionu przejawiające się w świadomości i działaniu ludzi; przykłady jako probierz opisanego procesu⁷.

Masowy napływ przesiedleńców nastąpił w 1946 r. Przybyło wówczas 58 762 osób, w 1948 r. – 44 085, w 1950 r. – 20 422. Intensywny proces zasiedlania zakończył się w 1950 r. W 1947 r. mieszkało na tym terenie 320 000 osób, w 1950 r. – 400 000, w latach 60. XX w. – 692 000, a w połowie lat 80. XX w. – 841 000. W wyniku zasiedlania Obwodu Kaliningradzkiego większość ludności zamieszkała

² V. Galcov, op. cit. s. 204–207.

³ W. Czernyszewa, *Psychologiczny portret w historycznej scenerii mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego*, „Borussia” 1992, nr 5, s. 63–65; G. W. Kretinin, *Współczesne problemy kulturalne i polityczne obwodu kaliningradzkiego*, „Borussia” 1992, nr 3–4, s. 85.

⁴ T. Baryła, *Niezamarzający port nad Bałtykiem?*, „Polska w Europie” 2000, z. 34, s. 87.

⁵ A. Sakson, *Niemcy w świadomości społecznej Polaków*, [w:] *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945–1989*, red. A. Wolff-Powęska, Poznań 1993, s. 23.

⁶ T. Venclowa, *W przedśionku Europy*, „Gazeta Wyborcza”, 20–21.07.2002 r., s. 12.

⁷ E. Matthes, *Świadomość regionalna w obwodzie kaliningradzkim*, „Borussia” 2001/2002, nr 26, s. 12–20; J. Kostiaszow, *Prusy Wschodnie w oczach Rosjan*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2006, nr 1 (251), s. 99–105.

w miastach (cztery razy więcej niż na wsiach)⁸. W Archiwum Centralnej Gospodarki Narodowej Rosji znajdują się dane, według których w latach 1946–1951 liczba wyjazdów powrotnych stanowiła 20%, przy czym w 1946 r. – 2,5%, a w 1947 r. – 26%⁹. Na przełomie lat 1950 i 1951 na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego mieszkało ok. 455 000 mieszkańców w wieku reprodukcyjnym, czego konsekwencją była wysoka stopa urodzeń. Spowodowało to szybki wzrost zaludnienia na tym terenie. Pierwsze pełne informacje statystyczne dotyczą 1959 r. Odbył się wtedy wszechzwiązkowy spis ludności¹⁰, który wykazał, że na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego żyje 610 900 mieszkańców. W miastach mieszkało wówczas 398 800 mieszkańców, na terenach wiejskich jedynie 212 100. W latach 50. XX w. nastąpił szybki przyrost ludności miejskiej (z 255 000 do 398 800) przy niewielkim przyroście ludności wiejskiej (z 200 000 do 212 100).

Według spisu przeprowadzonego w latach 70. XX w. strukturę zasiedlenia Obwodu stanowiło 98 narodowości. W większości były narody słowiańskie – rosyjski (78,3%), białoruski (8,9%), ukraiński (6,7%), w mniejszości zaś narody ugrofińskie, Czuwasze, Mordwini, Maryjczycy a także narody republik nadbałtyckich (1,4%)¹¹. Spis ludności w ZSRR, który odbył się w 1970 r. wykazał, że w Obwodzie Kaliningradzkim mieszka 731 900 mieszkańców, w tym w miastach 536 400, a na terenach wiejskich 195 500. Przyrost zaludnienia w latach 1959–1990 był bardzo wysoki. Wynikał ze znacznego przyrostu naturalnego ludności oraz dodatniego salda migracyjnego. Przy dużej dynamice napływu ludności do miast nastąpił proces obniżania się zaludnienia wsi (z 212 100 do 195 500). Zmniejszająca się liczba ludności na wsi świadczyła o dalszej depopulizacji terenów wiejskich i ubytku liczby mieszkańców znajdujących się tam miejscowości. Kolejny spis ludności odbył się w 1979 r. Ukazał, że na obszarze Obwodu mieszka 808 000 mieszkańców, w tym 614 400 ludności miejskiej oraz 193 600 – wiejskiej. Nadal region ten odznaczał się szybkim tempem rozwoju demograficznego. Średnia gęstość zaludnienia wynosiła 53 osoby na 1 km². Wskaźnik ten był wypadkową dużych dysproporcji przestrzennych i strukturalnych. Poza Kaliningradem i kilkoma miastami pozostały obszar był bardzo słabo zaludniony. W niektórych rejonach przeciętna gęstość zaludnienia wynosiła zaledwie kilkanaście osób na 1 km². Na tym samym obszarze w 1925 r. na 1 km² przypadało ok. 35 osób. Wysoki poziom urbanizacji wynikał nie tyle z sieci licznych miast czy istotnego potencjału demograficznego, ale z niskiej gęstości zaludnienia obszarów wiejskich. Pojawiające się procesy urbanizacji miały charakter ekstensywny, typowy dla całego ZSRR. W rezultacie dużych ruchów migracyj-

⁸ O. Stiepanowa, *Zasiedlenie Obwodu Kaliningradzkiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1996, nr 2(212), s. 196.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Dudo, *Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego*, Olsztyn 1993, s. 48.

¹¹ O. Stiepanowa, op. cit., s. 197.

nych i wyludniania się wsi liczba ludności miejskiej szybko rosła. Inne elementy urbanizacji, związane zwłaszcza z zagospodarowaniem w środku trwałe, następowały powoli. Konsekwencją tych zjawisk było powstawanie dużych dysproporcji rozwojowych, powodujących trudne warunki życia mieszkańców oraz niefunkcjonalny rozwój sieci osadniczej.

W 1989 r. przeprowadzony został ostatni spis ludności ZSRR, który wykazał, że liczba mieszkańców Obwodu osiągnęła 871 200. Przyrost ludności nadal był znaczny, ale w stosunku do ubiegłych dekad ulegał wyraźnemu spowolnieniu. Języka rosyjskiego jako ojczystego używało w 1989 r. 91,1% mieszkańców tego regionu, w tym większość Ukraińców i Białorusinów¹². Do większych miast należy m.in. Sowetsk (w czasach niemieckich Tilsit, do 1946 r. Tylża) nad Niemnem – stary ośrodek handlu z Litwą oraz Czerniachowsk (do 1946 r. Insterburg), który rozwinął się przy węźle kolejowym. Pierwsze z nich ma około 60 000 ludności, drugie ok. 50 000. Na północnym wybrzeżu półwyspu Sambia istnieje kilka miejscowości rekreacyjnych odwiedzanych już od początku XX w.: Swietłogorsk (w czasach niemieckich Rauschen), Pionierski (Neukuhren) i położony u nasady Mierzei Kurońskiej Zielonogradzk (Kranz). Osadnictwo wiejskie już w czasach przynależności do Niemiec cechował znaczny stopień rozproszenia. W 1970 r. na ogólną liczbę 1527 wsi 497 miało mniej niż 50 mieszkańców, a tylko 12 powyżej 1000 osób¹³. Podstawowa część ludności Obwodu w 1994 r. (87%) traktowała język rosyjski jako narodowy. Spośród mieszkańców z zasiedlenia nierosyjskiego uważało tak: 83,6% Cyganów, 81,5% Ormian, 0,8% Litwinów, 41,3% Niemców. Okazało się, że w pracy językiem rosyjskim posługiwało się 91,7% mieszkańców pochodzenia rosyjskiego. W domu językiem swojej narodowości komunikowało się: 74,5% Cyganów, 58,4% Ormian, 20,6% Litwinów, 20,2% Niemców¹⁴. W 1996 r. stosunki narodowościowe w relacji procentowej pozostały zbliżone do tych z początku lat 50. XX w.: Rosjanie stanowili 77 %, Białorusini 8%, Ukraińcy 7,8%, Litwini 1,9%, Ormianie 0,7%, Niemcy 0,6%, Polacy 0,5%, Tatarzy 0,4%, Mordwini 0,4%, Czuwasze 0,3%, Azero wie 0,3%¹⁵.

Kaliningrad na początku lat 90. XX w. sprawiał wrażenie uśpionego i nieposiadającego „miejskiego polotu”. Jego mieszkańcy zachowywali się schematycznie: (...) *jadą do pracy, robią zakupy i wracają do domu i tak jest codziennie*¹⁶. Innym ważnym zjawiskiem były wyludnione okolice Obwodu, w których istniało niewiele miast i wsi. Różnice między Kaliningradem a innymi regionami kraju podkreślają nie tylko mieszkańcy Obwodu, ale także mieszkańcy centralnej Rosji. Zaskocze-

¹² A. Maryański, *Litwa, Łotwa, Estonia*, Warszawa 1993, s. 96.

¹³ *Ibidem*, s. 97.

¹⁴ O. Stiepanowa, op. cit., s. 198.

¹⁵ T. Baryła, op. cit., s. 90.

¹⁶ U. Kollatz, *Obwód Kaliningradzki ważnym rosyjskim oknem na Europę*, „Przegląd Zachodni” 1997, nr 1, s. 3–4.

niem dla odwiedzających region jest fakt, że kaliningradzcy odczuwają dumę z pomorskiego dziedzictwa kulturowego¹⁷.

Zmiany odnośnie do liczby ludności nastąpiły w latach 1999–2001. Obwód Kaliningradzki FR wykazywał największe dysproporcje. W dwóch rejonach – Bagratjonowosku i Gurjewsku zanotowano bardzo wysoki wzrost liczby ludności, która w stosunku do 1999 r. wyniosła odpowiednio 102,6% i 103,8%. Zdecydowany spadek liczby mieszkańców, wahający się od 7% do 4% ludności w stosunku do 1999 r., zanotowano na trzech obszarach. Jednym z nich był Gwardiejsk – leżący niedaleko województwa warmińsko-mazurskiego, a pozostałe dwa rejony to Ozersk i Nemansk leżące przy granicy litewskiej¹⁸. Czynnikiem bezpośrednio wpływającym na tempo i kierunek zmian w aspekcie liczby ludności jest migracja. Najwyższy dodatni stan migracji w latach 1999–2001 zauważono w trzech rejonach zachodniej części Obwodu Kaliningradzkiego FR, gdzie średni napływ ludności wynosił od 11 do 32 imigrantów na 1000 mieszkańców. Reszta obszaru Obwodu charakteryzowała się dodatnim stanem migracji wynoszącym od 1,0 do 11,0%. W rejonie gwardyjskim, jednym z pozostałych trzech obszarów wykazujących ujemny stan migracji, nastąpiła niekorzystna sytuacja: czynnik migracji wyniósł -6,1%, co stanowiło najniższą wartość na całym badanym obszarze.

Przeważającym czynnikiem wpływającym na tempo i kierunek zmian liczby ludności w rosyjskiej części analizowanego obszaru jest bardzo zła sytuacja demograficzna – Rosja jeszcze nigdy nie doświadczyła tak głębokiego naturalnego spadku liczby ludności. Proces ten jest do pewnego stopnia przyćmiony imigracją Rosjan powracających z tzw. państw zamkniętych, czyli republik byłego Związku Radzieckiego¹⁹. Specyficzne położenie oraz rola, jaką odgrywa omawiany region, związana w szczególności z procesem integracji europejskiej krajów sąsiadujących podnosi atrakcyjność Obwodu Kaliningradzkiego FR pod względem inwestycji i osiedlania się nowych mieszkańców. Napływ imigrantów z pewnością wpłynie korzystnie na złą sytuację w aspekcie naturalnego przyrostu ludności.

Znaczny odpływ mieszkańców z obszarów peryferyjnych usytuowanych w pobliżu granic państwowych wskazuje na nieatrakcyjność tych terenów, zniechęcającą również potencjalnych imigrantów. Tereny przygraniczne są szczególnie narażone na trudności ekonomiczne, co stanowi raczej przeszkodę niż okazję do pomyślnej współpracy gospodarczej²⁰.

¹⁷ W. Radziwinowicz, *Swojska nazwa Kienig*, „Gazeta Wyborcza”, 15 lipca 2002 r., s. 23–25.

¹⁸ P. Eberhardt, *Obwód Kaliningradzki, wczoraj, dziś, jutro*, „Przegląd Wschodni” 1994, t. 3, z. 4 (12), s. 47.

¹⁹ Ibidem, s. 47.

²⁰ M. Tarkowski, *Spatial differentiations of changes in the population size of the Kaliningrad district, Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie voivodships in the years 1999–2015*, [w:] *Economic*,

Badania sondażowe przeprowadzone w okresie od sierpnia do października 2002 r. na 1004-osobowej grupie dorosłych mieszkańców w Obwodzie Kalinińskim FR umożliwiły określenie przyczyn i skutków migracji ludności enklawy. Jedną z charakterystycznych cech regionu jest napływowy charakter ludności. Zaledwie czterech na dziesięciu mieszkańców urodziło się w Obwodzie, a co trzeci w innych rejonach Rosji. Prawie jedna piąta pochodzi z krajów wchodzących obecnie w skład Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) – nie licząc Rosji²¹. W 2002 r. do innych rejonów Rosji udało się szacunkowo ok. 100 000 mieszkańców enklawy nieposiadających paszportów. 86 000 „bezpaszportowców” wybrało środki transportu drogowego i podróżowało samochodami prywatnymi lub autobusami. Szacunkowa liczba podróży wybierających transport lotniczy do centralnej Rosji w tymże roku to ok. 20 000. Większość tych podróży miała charakter służbowy i nie naruszała budżetu domowego. Wyjazdy poza Federację Rosyjską (z pominięciem tranzytu) w okresie od 2000 do 2002 r. zadeklarowała prawie 1/3 respondentów (31%). To pozwala oszacować, że ok. 300 000 mieszkańców Obwodu wyjechało za granicę przynajmniej raz w ciągu dwóch lat. Najczęściej odwiedzanymi krajami są inne (oprócz Rosji) państwa WNP; wskazało je czworo na dziesięciu wyjeżdżających. Polskę odwiedziło ok. 87 000 (nie licząc tranzytu), Litwę ok. 100 000 podróźnych, a kraje Europy Zachodniej – wliczając Niemcy – ponad 1/4 podróźnych. Wynika z tego, że duża grupa podróżujących miała już do czynienia z procedurą uzyskiwania wiz albo poszczególnych krajów Europy Zachodniej, albo tzw. wizy schengenkiej. Spośród osób, które przyjechały do Rosji tranzytem przez tereny innych państw, 15% zadeklarowało, że jeździ przez Polskę. Przez terytorium RP w ciągu roku przejeżdża ok. 34 000 mieszkańców Obwodu. To oznacza, że Polska *de facto* nie jest krajem tranzytowym. Granicę polsko-rosyjską w 2002 r. przekroczyło 950 000 Rosjan, ale tylko ok. 10 000 (1%) jechało tranzytem do innych części FR. 90% wypadków przekroczenia granicy to przejazdy w celach handlowych – częste i krótkie pobyty tych samych osób²².

Główną przyczyną wyjazdów za granicę mieszkańców Obwodu (ok. 45%) jest odwiedzenie rodziny w państwach, które do 1990 r. były częścią ZSRR. Około 25% zadeklarowało cele turystyczne. Natomiast trudno ustalić jednoznacznie liczbę wyjeżdżających, którzy parają się drobnym handlem. Tylko 1% badanych zadeklarowało wprost, że głównym lub dodatkowym źródłem utrzymania jest dla nich przygraniczny handel. Około 9–10 tys. osób mieszkających w Obwodzie Kalinińskim FR korzysta z różnic w cenach towarów po obu stronach granicy i na tym

geopolitical and social problems of co-operation between Kaliningrad and Poland, ed. T. Palmowski, G. Fedorov, V. Korneevets, Gdynia – Pelplin 2003, s. 36–49.

²¹ J. Biernat, K. Gmaj, M. Wołacz, *Nie tylko wizy. Obwód Kalinińgradzki a rozszerzenie UE*, Warszawa 2003, s. 42–48.

²² *Raport Departamentu Europy MSZ. Stanowisko w sprawie ruchu osobowego i tranzytu osobowego z i do Obwodu Kalinińgradzkiego FR*, Warszawa 2002.

zarabia (stanowi to źródło utrzymania). Na pytanie o cel podróży ok. 5% podróżujących przyznało się do drobnego handlu. Stanowi to 1,5% wszystkich badanych²³.

Wyniki przeprowadzonych badań wykazują, że w wypadku większości mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego FR opłaty za wizy, paszport lub konieczność zmiany środka transportu na droższy stanowią duże obciążenie dla budżetu rodzinnego. Większość nie dostrzega we wprowadzeniu postanowień z Schengen pozytywnych stron. Niedogodności spowodowane koniecznością posiadania wiz widzą oni natomiast jako potencjalne utrudnienie w podróżach do Rosji i innych krajów oraz przyczynę związanego z tym możliwego spadku poziomu życia ich rodzin. Mieszkańcy Obwodu w przeważającej części są przekonani, że rząd rosyjski nie poczynił dostatecznych wysiłków, aby umożliwić im swobodne przemieszczanie się do Rosji właściwej i z powrotem. Wyłączną odpowiedzialnością za przyszłe niedogodności nie obciążają więc krajów członkowskich UE²⁴. 1.06.2007 r. weszła w życie *Umowa między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską o ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej*. Nie obejmuje ona Królestwa Danii, Irlandii oraz Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Celem umowy jest wprowadzenie, na zasadzie wzajemności, ułatwień w wydawaniu wiz obywatelom UE i Federacji Rosyjskiej planującym pobyt nie dłużej niż 90 dni w 180-dniowym okresie²⁵.

Według spisu ludności przeprowadzonego w 2002 r., Obwód Kaliningradzki FR zamieszkuje 955 281 osób, co stanowi ok. 0,7% ogółu ludności Federacji Rosyjskiej. Około 78,5% ludności mieszka w miastach i osiedlach typu miejskiego, a 21,5% zamieszkuje wsie. Gęstość zaludnienia w Obwodzie wynosi²⁶ średnio 62,6 os./km². Zamieszkuje tam 97 narodowości i grup etnicznych. Największa z nich to Rosjanie (786 885 osób, czyli 82,37% ogółu populacji), a do pozostałych należą (według danych Kaliningradzkiego Obwodowego Urzędu Statystycznego z 2002): 50 748 osób – Białorusini (5,31%), 47 229 – Ukraińcy (4,94%), 13 937 – Litwini (1,46%), 8415 – Ormianie (0,88%), 8340 – Niemcy (0,87%), 4729 – Tatarzy (0,50%), 3918 – Polacy

²³ J. Biernat, K. Gmaj, M. Wołacz, op. cit., s. 47–48. Zob. *Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce oraz Polaków zagranicą. Studia i analizy Statystyczne GUS z lat 1994–2005 oraz danych Straży Granicznej z lat 2006 r.*, [w:] B. Kowałko, *Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych*, s. 633–635, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wscho-dniej_do_2020/dokumenty/Documents/b3fd8a3c919b4f59a5d7b1be771706a7Kawako.pdf (dostęp: 16.03.2013).

²⁴ Ibidem, s. 11–12.

²⁵ „Regiony i Pogranicza. Kaliningrad. Fakty, wydarzenia, opinie”, oprac. T. Baryła, W. Hojszyk, Olsztyn 2007, nr 5, s. 57–58; od 1994 r. ten comiesięczny periodyk ukazywał się pod tytułem „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii w latach 1994–2007”, oprac. T. Baryła, W. Hojszyk, E. Wojnowski.

²⁶ <http://www.regnum.ru> (dostęp: 2.02.2005).

(0,41%)²⁷, 2959 – Azerowie (0,30%), 2320 – Mordwini (0,24%), 2027 – Czuwasze (0,21%), 1599 – Żydzi (0,17%), 1447 – Cyganie (0,15%), 1116 – Mołdawianie (0,12%), 738 – Czeczeni (0,08%), 709 – Łotysze (0,07%), 681 – Gruzini (0,07%), 631 – Kazachowie (0,07%), 631 – Uzbegy (0,07%), 562 – Baszkirzy (0,06%), 504 – Jezydzi (0,05%), 448 – Maryjczycy (0,05%), 433 – Osetyjczycy (0,05%), 382 – Udmurci (0,04%), 359 – Lezgini (0,04%), 346 – Bułgarzy (0,04%), 309 – Tadzycy (0,03%). Poniżej 300 osób reprezentuje pozostałe narodowości (0,03%), a ok. 8880 – osoby o nieustalonej narodowości (0,93%). Strukturę społeczną (dane dla populacji 955 300) przedstawiono poniżej – systematyzacja ludności według:

- płci – mężczyźni 456 100, kobiety 499 200;
- miejsca zamieszkania – 741 500 (70,4%) miasto, 213 800 (29,6%) wieś;
- wieku – poniżej 15 lat – 16,9%, 15–64 lata – 69%, powyżej 65 lat – 14,1%;
- wieku w ujęciu ekonomicznym – przedprodukcyjny 19,6%, produkcyjny 60,9%, poprodukcyjny 19,5%.

Przyrost naturalny wynosi 0,201%.

Zdecydowana większość ludności Obwodu wyznaje prawosławie. Po okresie ateizacji w czasach ZSRR pozostała duża liczba niewierzących. Z licznych, ale niewielkich mniejszości wyznaniowych żyją tutaj m.in. katolicy, protestanci (głównie luteranie oraz baptyści a także przedstawiciele nowych ruchów religijnych wywodzących się z tradycji protestanckiej oraz świadkowie Jehowy i mormoni), muzułmanie i wyznawcy judaizmu. Struktura wyznaniowa w omawianym regionie jest następująca: prawosławni 59,7%, katolicy 4,9%, inne religie 2,3%, ateści lub agnostycy 32%.

Obecnie w Obwodzie stwierdzono dodatni przyrost rzeczywisty, który wynika z faktu, iż na tym obszarze osiedlają się osoby pochodzenia europejskiego zamieszkujące dotąd w należących niegdyś do ZSRR krajach Azji Środkowej. Saldo migracji w 2006 r. wyniosło 4%; osiedlają się tutaj zwłaszcza Rosjanie, Ukraińcy i Niemcy. W wyniku migracji na tym terenie, po wojnie całkowicie pozbawionym Niemców, przedstawiciele tej narodowości stanowią już 0,9% populacji. Obwód Kaliningradzki FR jest obszarem o największej fali imigracyjnej w Federacji Rosyjskiej. W lutym 2011 r. Rosja, Polska i Niemcy wezwały Komisję Europejską do objęcia Obwodu ruchem bezwizowym z Unią Europejską²⁸.

²⁷ Z nieoficjalnych szacunkowych danych liczba Polaków w Obwodzie Kaliningradzkim FR wynosi 10 000–20 000. Por. *Polska diaspora w Obwodzie Kaliningradzkim FR*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Obwód_kaliningradzki (dostęp: 16.03.2013).

²⁸ A. Bańkowski, *Polska za rozszerzeniem strefy ruchu bezwizowego z Kaliningradem*, http://Unia_Europejska.org (dostęp: 23.03.2013).

Tabela 1. Migracje ludności Obwodu Kaliningradzkiego FR w 2012 r. oraz od stycznia do lutego 2013 r.

Migracja	2013 r.			2012 r.		
	Liczba przybyłych do Obwodu	Liczba wyjeżdżających z Obwodu	Migracja – przyjeżdżający, wyjeżdżający	Liczba przyjeżdżających do Obwodu	Liczba wyjeżdżających z Obwodu	Migracja – przyjeżdżający, wyjeżdżający
migracja ogółem	5005	3741	1264	4083	2630	1453
w Obwodzie	2133	2133	–	1523	1523	–
zewnętrzna migracja	2872	1608	1264	2560	1107	1453
w tym:						
z regionami Rosji	1854	1311	543	1572	1016	556
państwa WNP	940	251	689	902	59	843
z innymi krajami zagranicznymi	78	46	32	86	32	54
z państw:						
Wielka Brytania	2	–	2	–	–	–
Niemcy	29	23	6	26	12	14
Gruzja	6	1	5	2	–	2
Izrael	2	–	2	3	–	3
Kanada	–	–	–	1	–	1
Łotwa	6	3	3	10	3	7
Litwa	20	7	13	18	2	16
Polska	1	–	1	2	1	1
USA	–	–	–	16	2	14
Estonia	5	1	4	2	–	2
inne	7	11	-4*	6	12	-6

Znakiem „–” oznaczono wyjeżdżających

Źródło: http://kaliningrad.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kaliningrad/ru/statistics/population/ (dostęp: 3.04.2013).

Tabela 2. Migracje ludności Obwodu Kaliningradzkiego FR w 2012 r. oraz w styczniu 2013 r.

Migracja	2013 r.			2012 r.		
	Liczba przybyłych do Obwodu	Liczba wyjeżdżających z Obwodu	Migracja – przyjeżdżający, wyjeżdżający	Liczba przyjeżdżających do Obwodu	Liczba wyjeżdżających z Obwodu	Migracja – przyjeżdżający, wyjeżdżający
ogółem	2414	1747	667	1856	1190	666
w Obwodzie	1012	1012	–	677	677	–
wewnętrzna migracja	1402	735	667	1179	513	666
w tym:						
z regionami Rosji	857	554	303	711	467	244
z państwami WNP	506	158	348	425	29	396
z innymi krajami	39	23	16	43	17	26
państwa:						
Wielka Brytania	1	–	1	–	–	–
Niemcy	15	14	1	10	7	3
Gruzja	6	1	5	1	–	1
Izrael	–	–	–	2	–	2
Kanada	–	–	–	1	–	1
Łotwa	3	2	1	5	1	4
Litwa	11	3	8	9	–	9
Polska	–	–	–	2	1	1
USA	–	–	–	8	–	8
Estonia	2	–	2	2	–	2
inne	1	3	-2	3	8	-5

Znakiem „-” oznaczono wyjeżdżających.

Źródło: http://kaliningrad.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kaliningrad/resources/ (dostęp: 3.04. 2013).

Po latach pełnej izolacji w okresie zimnej wojny, kiedy Obwód był całkowicie zamknięty dla obcokrajowców, nastąpiło otwarcie na świat. Rozpoczęło się ono wraz z rozpadem ZSRR na początku lat 90. XX w. Nowa sytuacja polityczna w Europie doprowadziła do izolowania tego regionu od „macierzy”, z drugiej zaś strony

pozwoili na kontakty ze światem zewnętrznym. Wzrost liczby ludności odbywa się głównie w wyniku jej napływu z innych rejonów Rosji oraz państw WNP. Większość ludzi zamieszkuje miasta; liczba ich mieszkańców rośnie. Ważnym działaniem Federalnej Służby Migracyjnej (FMS) zmierzającym do zwiększenia liczby ludności poprzez sprowadzenie jak największej liczby przesiedleńców jest dążenie do przyjęcia przez parlament FR nowych ustaw o uchodźcach i przymusowych przesiedleńcach. Główną przyczyną sprowadzania przesiedleńców jest konieczność pozyskania wykwalifikowanych kadr kierowniczych i robotniczych w związku ze stopniowym wzrostem gospodarczym w Obwodzie. Przedsiębiorcy kaliningradzcy zainteresowani są kadrami, które po przeszkoleniu pozostaną w regionie. Ważnym czynnikiem jest realizowana umowa o małym ruchu granicznym, która ma wpływ na podejmowanie decyzji o przesiedleniu na teren Obwodu.

Tabela 3. Ruch migracyjny ludności w Obwodzie Kaliningradzkim FR w latach 2008–2012

Migracja	2008	2009	2010	2011	2012
liczba przybyłych	8194	7917	8173	13641	31328
liczba wyjeżdżających	4472	4530	4866	7213	22626
migracyjny przyrost	3722	3387	3307	6428	8702
z innymi regionami Rosji					
liczba przybyłych	4650	4250	5018	8119	12260
liczba wyjeżdżających	4048	4142	4411	6754	8318
migracyjny przyrost	602	108	607	1365	3942
z krajami WNP					
liczba przybyłych	3466	3552	3004	5135	5625
liczba wyjeżdżających	234	233	234	184	1084
migracyjny przyrost	3232	3319	2770	4951	4541
z krajami Dalekiego Wschodu					
liczba przybyłych	78	115	151	387	509
liczba wyjeżdżających	190	155	221	275	290
migracyjny przyrost	-112	-40	-70	112	219
emigracja wewnętrzna					
liczba przybyłych	5698	5208	6057	9979	12934
liczba wyjeżdżających	5698	5208	6057	9979	12934
migracyjny przyrost	–	–	–	–	–

Źródło: http://kaliningrad.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kaliningrad/resources/ (dostęp: 3.04.2013).

Zjawisko dodatniej migracji jest dowodem na to, że ten region w porównaniu z innymi w Rosji ma duże szanse na rozwój. Następuje powolny proces powstawania regionalnej tożsamości wśród mieszkańców enklawy. Nie kształtuje się w społeczeństwie nowa „narodowość kaliningradzka”, lecz dostrzegana jest przez mieszkańców własna specyfika w ramach wielkiej Rosji.

Przyczyny spadku urodzeń w Obwodzie Kaliningradzkim FR są złożone i wynikają z całokształtu warunków społecznych, ekonomicznych oraz psychologicznych (tab. 3). Wyjaśniając i oceniając ten problem, należy wziąć pod uwagę warunki egzystencji, preferowany model życia i aspiracje przeciętnej rodziny rosyjskiej, w tym przede wszystkim kobiet. Trudne warunki bytu, niedobór mieszkań i niepewna sytuacja na rynku pracy powodują opóźnienie decyzji o założeniu rodziny i odkładanie na później urodzenia dziecka. Przyczyny te mają charakter uniwersalny i dotyczą wszystkich państw postkomunistycznych, co grozi w przyszłości nasilającym się procesem depopulacyjnym. Malejąca liczba urodzeń dzieci jest spowodowana w dużym stopniu masowością zabiegów przerywania ciąży. Przyczyną spadku liczby urodzeń w odniesieniu do liczebności kobiet w wieku prokreacyjnym jest zamiar posiadania jak najmniejszej liczby dzieci. Podejście to stało się popularne zwłaszcza wśród młodych małżeństw, które przekładają awans zawodowy nad życie rodzinne.

Niekorzystne tendencje spadku liczby urodzeń nałożyły się w Obwodzie na wzrost umieralności, zwłaszcza osób w wieku produkcyjnym. Wśród mężczyzn zwiększa się liczba zgonów spowodowanych nieszczęśliwymi wypadkami, w tym po spożyciu alkoholu. Więcej jest samobójstw i zabójstw, co świadczy to o destabilizacji ekonomicznej, pogorszeniu się warunków bytu i załamaniu porządku społecznego. Rozszerzenie Unii Europejskiej na wschód oraz wstąpienie nowych państw do tzw. strefy Schengen rozpoczęło okres intensywnej integracji politycznej, gospodarczej i społecznej nowych państw członkowskich z tzw. „starą” Unią Europejską. Zarazem jednak nałożono na nowych członków Wspólnoty szereg wymogów związanych z „uszczelnieniem” granic, m.in. konieczność ujednoczenia infrastruktury technicznej przejść granicznych, jak również wprowadzenie reżimu wizowego w ruchu osobowym na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej. Mały ruch graniczny (MRG) ma umożliwić społecznościom przygranicznym korzystanie z planowanych udogodnień. Tempo implementacji ułatwień wizowych na poszczególnych odcinkach zewnętrznych granic UE zależeć będzie w znacznej mierze od politycznej woli przywódców oraz sprawności wprowadzania regulacji prawnych, technicznych i proceduralnych tegoż ruchu. Przewiduje się, iż umowy o MRG stanowiąc będą pierwszy krok do wdrożenia całkowitego ruchu bezwizowego ze wschodnimi sąsiadami Unii Europejskiej. Szanse, ale i obawy z tym związane stanowiąc będą zasadniczy czynnik wyznaczający politykę wizową Wspólnoty na najbliższe lata.

27.06.2012 r. ambasador Rosji w Polsce Alexander Alekseev i podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz doko-

nali wymiany not o zakończeniu procedur wewnętrznych niezbędnych do wejścia w życie umowy o MRG. Przypomnijmy, że umowa została podpisana w Moskwie 14.12.2011 r. przez ministrów spraw zagranicznych Polski i Rosji: Radosława Sikorskiego i Siergieja Ławrowa. W czerwcu 2012 r. prezydent RP Bronisław Komorowski ratyfikował polsko-rosyjską umowę o zasadach małego ruchu granicznego. W tym samym miesiącu rosyjski prezydent Władimir Putin podpisał ustawę federalną o ratyfikacji tej umowy. Od 27.07.2012 r. zaczęła obowiązywać umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Federacji Rosyjskiej o zasadach małego ruchu granicznego²⁹.

Umowa o małym ruchu granicznym³⁰ umożliwia wielokrotne przekraczanie lądowej polsko-rosyjskiej granicy przez mieszkańców stref przygranicznych obu państw, czyli po stronie rosyjskiej wszystkim mieszkańcom Obwodu Kaliningradzkiego FR (ok. 1 mln mieszkańców), a po stronie polskiej mieszkańcom znacznej części województwa pomorskiego (powiaty: pucki, nowodworski, malborski, gdański oraz miasta Gdynia, Sopot i Gdańsk) oraz warmińsko-mazurskiego (powiaty: elbląski, braniewski, lidzbarski, bartoszycki, olsztyński, kętrzyński, mrągowski, węgorzewski, giżycki, gołdapski, olecki oraz miasta Elbląg i Olsztyn). Zezwolenie uprawnia do wielokrotnego wjazdu, wyjazdu oraz przebywania w strefie przygranicznej obu państw. Dokument mogą otrzymać osoby posiadające miejsce stałego zamieszkania w strefie przygranicznej od co najmniej trzech lat. MRG dotyczy ich współmałżonków i dzieci na utrzymaniu, nawet jeśli mieszkają w strefie przygranicznej krócej niż trzy lata. Ułatwienia obejmują również obywateli państw trzecich, którzy zamieszkują w Obwodzie Kaliningradzkim FR i w polskiej strefie przygranicznej. Zezwolenia wydają: Polakom – ambasada Federacji Rosyjskiej w Warszawie i konsul generalny Federacji Rosyjskiej w Gdańsku, a Rosjanom – konsul RP w Kaliningradzie. Opłata za rozpatrzenie wniosku i wydanie zezwolenia wynosi 20 euro. Podobnie jak w umowach o MRG z Białorusią i Ukrainą, z opłaty zwolnione są dzieci i młodzież do 16. roku życia, osoby, które przekroczyły 65 lat oraz inwalidzi wraz z osobami towarzyszącymi³¹. Za pierwszym razem zezwolenie jest wydawane na dwa lata, natomiast każde kolejne na pięć lat. Osoba, która przekroczy granicę na podstawie zezwolenia uprawniającego do małego ruchu granicznego, może przebywać w wyznaczonych strefach przygranicznych jednorazowo do 30 dni, licząc od dnia wjazdu, jednakże łączny czas pobytu nie może przekraczać 90

²⁹ http://emn.gov.pl/wai/esm/704/9181/Ratyfikacja_przez_Polske_Umowy_o_malym_ruchu_granicznym_z_Federacja_Rosyjska.html (dostęp: 19.04.2013).

³⁰ http://www.msw.gov.pl/portal/pl/2/9547/Maly_ruch_graniczny_z_obwodem_kaliningradzkim.html (dostęp: 19.04.2013); https://www.ms.gov.pl/pl/informacje_konsularne/maly_ruch_graniczny/ (dostęp: 18.04.2013).

³¹ <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Startuje-maly-ruch-graniczny-z-Rosja-n60444.html> (dostęp: 18.2013).

dni w okresie każdych sześciu miesięcy liczonych od dnia pierwszego wjazdu. Zezwolenia nie otrzymają mieszkańcy rosyjskiej strefy przygranicznej, którzy w Systemie Informacyjnym Schengen (SIS) posiadają wpis o odmowie wjazdu oraz osoby stwarzające zagrożenie dla porządku publicznego i bezpieczeństwa wewnętrznego Polski.

Mały ruch graniczny obowiązuje tylko na lądowych (drogowych i kolejowych) przejściach granicznych. Lądowe drogowe przejścia graniczne między Polską a Federacją Rosyjską, na których obowiązuje mały ruch graniczny to: Gołdap, Bezledy, Grzechotki i Gronowo, natomiast kolejowe (osobowe) przejście graniczne znajduje się w Braniewie³².

Unia Europejska podjęła dyskusję na temat przyszłości Obwodu ze względu na jego położenie geograficzne. Według oceny Günтера Verheugena, komisarza ds. rozszerzenia UE – *Rozwiązania sprzyjające integracji regionu mają objąć Obwód Kaliningradzki FR. Możliwe jest stworzenie na tym obszarze specjalnej strefy bezwizowej lub wolnego handlu*³³. Jak twierdzi Chris Patten, członek Komisji Europejskiej odpowiedzialny za sprawy międzynarodowe: *Obwód jest w wyjątkowej sytuacji, która wymaga specjalnych rozwiązań. Mam na myśli ulgi celne, wizy i politykę transportową. Nadal będą prowadzone rozmowy w celu poszukiwania wspólnych skutecznych rozwiązań*. Günter Verheugen zapowiedział, że (...) *kaliningradczycy mogą liczyć na poruszanie się w ramach UE bez wiz (...)* i nie wykluczył, iż (...) *w przyszłości Unia traktować może Obwód w sposób uprzywilejowany w porównaniu z innymi państwami byłego ZSRR*³⁴. Znaczna część kaliningradzkiej elity politycznej oraz gospodarczej, rozumiejąc specyfikę swojego miejsca zamieszkania, akceptuje zmiany i zainteresowana jest kontaktami z bezpośrednimi sąsiadami, a także innymi krajami UE. Kontakty mieszkańców północno-wschodniej Polski, Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego FR sprzyjać powinny tworzeniu tzw. pozytywnej legendy czy pozytywnej świadomości mieszkańców tego obszaru co do ich miejsca i roli we współczesnej Europie. Współpraca mieszkańców w różnych obszarach życia mogłaby ukształtować dwie społeczności zwrócone ku sobie, a nie jak to było w przeszłości – izolowane³⁵.

³² <http://spoleczenstwo.newsweek.pl/od-dzis-do-kaliningradu-bez-wizy,94396,1,1.html> (dostęp: 19.04.2013).

³³ *Czy obwód kaliningradzki stanie się częścią obszaru gospodarczego UE?* <http://www.wprost.pl/ar/7377/Wolny-Krolewiec/> (dostęp: 17.04.2013).

³⁴ Ibidem.

³⁵ A. Żukowski, *Tendencje i perspektywy kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR*, [w:] *Polska wobec Obwodu Kaliningradzkiego*, red. A. Żukowski, Olsztyn 2004, s. 104.

Bibliografia

- Baryła T., *Niezamarzający port nad Bałtykiem?*, „Polska w Europie” 2000, z. 34.
- Biernat J., Gmaj K., Wołacz M., *Nie tylko wizy. Obwód Kaliningradzki a rozszerzenie UE*, Warszawa 2003.
- Czernyszewa W., *Psychologiczny portret w historycznej scenerii mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego*, „Borussia” 1992, nr 5.
- Dudo J., *Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego*, Olsztyn 1993.
- Eberhardt P., *Obwód Kaliningradzki, wczoraj, dziś, jutro*, „Przegląd Wschodni” 1994, t. 3, z. 4 (12).
- Galcov V., *Obwód kaliningradzki w latach 1945–1991. Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1996, nr 2 (212).
- Kollatz U., *Obwód Kaliningradzki ważnym rosyjskim oknem na Europę*, „Przegląd Zachodni” 1997, nr 1.
- Kostiaszow J., *Prusy Wschodnie w oczach Rosjan*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2006, nr 1 (251).
- Kostrzak J., *Początki sowieckiej administracji w Prusach Wschodnich w latach 1945–1946*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1999, nr 34.
- Kretinin W. G., *Współczesne problemy kulturalne i polityczne obwodu kaliningradzkiego*, „Borussia” 1992, nr 3–4.
- Maryjański A., *Litwa, Łotwa, Estonia*, Warszawa 1993.
- Matthes E., *Świadomość regionalna w obwodzie kaliningradzkim*, „Borussia” 2001/2002, nr 26.
- Radziwinowicz W., *Swojska nazwa Kienig*, „Gazeta Wyborcza”, 15 lipca 2002 r.
- Raport Departamentu Europy MSZ. Stanowisko w sprawie ruchu osobowego i tranzytu osobowego z i do Obwodu Kaliningradzkiego FR*, Warszawa 2002.
- Regiony i Pogranicza. Kaliningrad. Fakty, wydarzenia, opinie*, oprac. T. Baryła, W. Hojszyk, Olsztyn 2007.
- Sakson A., *Niemcy w świadomości społecznej Polaków*, [w:] *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945–1989*, red. A. Wolff-Powęska, Poznań 1993.
- Stiepanowa O., *Zasiedlenie Obwodu Kaliningradzkiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1996, nr 2 (212).
- Tarnowski M., *Spatial differentiations of changes in the population size of the Kaliningrad district, Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie voivodships in the years 1999–2015*, [w:] *Economic, geopolitical and social problems of co-operation between Kaliningrad and Poland*, ed. T. Palmowski, G. Fedorov, V. Korneevets, Gdynia – Pelplin 2003.
- Venclova T., *W przedsiönku Europy*, „Gazeta Wyborcza”, 20–21 lipca 2002 r.
- Żukowski A., *Tendencje i perspektywy kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR*, [w:] *Polska wobec Obwodu Kaliningradzkiego*, red. A. Żukowski, Olsztyn 2004.

Netografia

- Bańkowski A., *Polska za rozszerzeniem strefy ruchu bezwizowego z Kaliningradem*, <http://Unia Europejska.org> (dostęp: 23.03.2013).
http://kaliningrad.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kaliningrad/ru/statistics/population/ (dostęp: 3.04.2013).
http://www.msw.gov.pl/portal/pl/2/9547/Maly_ruch_graniczny_z_obwodem_kaliningradzkim.html (dostęp: 19.04.2013).
https://www.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/maly_ruch_graniczny/ (dostęp: 18.04.2013).
http://emn.gov.pl/wai/esm/704/9181/Ratyfikacja_przez_Polske_Umowy_o_malym_ruchu_granicznym_z_Federacja_Rosyjska.html (dostęp: 19.04.2013).
<http://www.regnum.ru> (dostęp: 2.02.2005).
<http://spoleczenstwo.newsweek.pl/od-dzis-do-kaliningradu-bez-wizy,94396,1,1.html> (dostęp: 19.04.2013).
<http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Startuje-maly-ruch-graniczny-z-Rosja-n60444.html> (dostęp: 18.04.2013).
Kowałko B., *Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/b3fd8a3c919b4f59a5d7b1be771706a7Kawako.pdf (dostęp: 18.04.2013).
Polska diaspora w Obwodzie Kaliningradzkim FR, http://pl.wikipedia.org/wiki/Obwód_kaliningradzki.

Summary

The immigrants of the Kaliningrad Oblast RF after the year 1990

The population of the Kaliningrad Oblast RF mainly consists of immigrants. The region was settled after the Second World War during the existence of the USSR.

At the beginning of the nineties of the XX century began contacts with the closest neighbours : Poland, Lithuania which after the declaration of independence turned out to be a foreign country for the citizens of the Kaliningrad Oblast and trips to Germany and Scandinavian countries. The positive and permanent change of the decline of the USSR is that the Kaliningrad Oblast is now widely open. As a result the return to the situation from before the year 1991 seems to be impossible and unacceptable for the citizens of Kaliningrad Oblast.